

نوع مقاله: پژوهشی

دریافت مقاله: ۱۳۹۹/۱۲/۲۴

پذیرش مقاله: ۱۴۰۰/۰۲/۲۰

صفحات: ۱۹-۳۲

10.52547/mmi.1553.14000220

بازخوانی و واکاوی ارزش‌ها در حفاظت میراث صنعتی؛ نمونه

مطالعاتی کارخانه سیمان شهر ری*

پیروز حناچی* شانلی خانی**

چکیده

بناهای صنعتی به مثابه میراث فرهنگی، امروزه دستخوش تغییرات و تحولاتی شده که عملاً در جهت تخریب و نابودی قرار گرفته‌اند و محیط‌هایی که باید به‌عنوان فضاهایی با ارزش و سرشار از نشاط و سرزندگی در شهر به‌شمار آیند، امروزه به نمادی از نابسامانی شهری تبدیل شده‌اند. بنای صنعتی نه‌تنها مسئله کالبدی، بلکه مسائل اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی را نیز در بر می‌گیرد. کارخانه سیمان شهر ری به‌عنوان اولین کارخانه سیمان ایران، نه‌فقط یک بنای با ارزش از لحاظ معماری و تاریخی، بلکه نماد تحولی است که در معماری پهلوی اول به عرصه ظهور رسیده و قرارگیری آن در زمره معماری صنعتی، ارزشی دوچندان و قابل تأمل را برای این بنا موجب می‌شود. در سال‌های اخیر با تعطیلی کارخانه و از بین رفتن کاربری صنعتی آن، مجموعه به فراموشی سپرده شده و به سائیتی متروکه تبدیل شده است. به این منظور، پژوهشی از نوع کیفی و توصیفی با روش مطالعه کتب، مقالات، اسناد و منشورهای مرتبط و بر مبنای استدلال منطقی به انجام رسیده است تا با بهره‌گیری از روش تحقیق کیفی و راهبرد تحلیل محتوا و بررسی اسناد، منشورها و کنوانسیون‌های حفاظت میراث فرهنگی و میراث صنعتی، ابتدا به جمع‌بندی ارزش‌های میراث صنعتی و بر اساس آنها، به تبیین و تدقیق ارزش‌های موجود در کارخانه سیمان شهر ری پردازد. دستاورد پژوهش، دسته‌بندی و معرفی بخشی از اهم ارزش‌های میراث صنعتی در کارخانه سیمان شهر ری است؛ به‌گونه‌ای که وجوه حفاظت در کارخانه سیمان شهر ری را بر اساس ارزش‌های عنوان شده تبیین می‌کند.

کلیدواژه‌ها: میراث صنعتی، حفاظت ارزش مینا، ارزش، معماری صنعتی ایران، کارخانه سیمان شهر ری

مقدمه

فرآیند صنعتی شدن، مسئله‌ای تاریخی است که متوجه تحولات فرهنگی اجتماعی حاصل از تغییر در اقتصاد تولیدی و مصرفی یک جامعه است (اسماعیلی و پوریان، ۱۳۹۷: ۲). انقلاب صنعتی، تحولات عظیمی در عرصه زندگی بشر به وجود آورد و به‌عنوان مجموعه‌ای از دگرگونی‌های فنی، صنعتی، اقتصادی و اجتماعی، به مدت یک قرن (۱۸۵۰-۱۷۵۰ م.) در انگلستان پدیدار شد و به دیگر کشورها راه یافت. در نیمه دوم قرن بیستم، به وقوع پیوستن فرآیند صنعتی‌زدایی و انتقادات گسترده از فعالیت‌های صنعتی، منجر به شکستی جهانی در مقاطع صنعتی شد؛ به‌طوری که شروع تفکر در ارتباط با ارزش‌های میراث معماری صنعتی، واکنش به تخریب چندین ساختمان صنعتی در انگلستان بود و به این ترتیب دوره صنعتی در پس خود، میراثی از صنایع متروک را باقی گذاشت و مفهوم جدیدی به‌عنوان میراث معماری صنعتی وارد عرصه تاریخ شد (رضائی قهرودی و مهدوی‌نژاد، ۱۳۹۸). پیشینه صنعت در ایران، به‌طور خاص در اصفهان نمود یافت (واشقانی فراهانی و منصوری، ۱۳۹۲). پس از توجه به عوامل صنعت و مدرنیسم در اواخر دوران قاجار و به‌طور ویژه در دوران پهلوی، تحول اساسی در نظام اجتماعی و اقتصادی در ایران به وجود آمد و با بنا شدن بنیادهای جدید اقتصادی، روند تحول و توسعه آن را به مسیری تازه کشاند که این دوره را می‌توان دوره شکوفایی معماری صنعتی ایران دانست. در نتیجه این تغییر و تحول، بخش عمده صنایع جدید و نهادهای وابسته به آن از جمله اولین کارخانه‌ها در شهر تهران و اطراف آن مستقر شدند. در اوایل دوره پهلوی با ایجاد راه‌آهن سراسری، استفاده از سیمان و بتن به ایران راه پیدا کرد و با گسترش ساختمان‌سازی و افزایش واردات سیمان، نخستین کارخانه سیمان در سال ۱۳۱۲ در تهران آغاز به کار کرد. در سال ۱۳۶۲ به دلیل توسعه شهر تهران و شرایط تولید قدیمی و انتشار آلودگی به تصمیم مجمع عمومی شرکت سیمان ری، تولید واحدهای کارخانه متوقف و متأسفانه در سال ۱۳۶۳ این مجموعه منحل شد.

مجموعه بناهای صنعتی دوران پهلوی اول که نمادی از تحول صنعت در کشور به حساب می‌آیند، به‌جز اینکه شناسنامه ورود صنعت به کشور بوده، به لحاظ نوع معماری آنها نیز بازگوکننده ویژگی‌های معماری این دوره و به‌خصوص نحوه تعامل و هم‌پیوندی ایران در مواجهه با شیوه‌های وارداتی هستند (فیضی، ۱۳۹۱). میراث صنعتی ویژگی‌هایی دارد که آن را از سایر حوزه‌ها متمایز می‌کند؛ موضوعی میان‌رشته‌ای که دارای

ابعاد زیست‌محیطی، مهندسی عمران، معماری و تاریخی است. عملکردگرایی، انعطاف‌پذیری، پایداری به نظریه، فرم برانگیزاننده و گستردگی فضا، تعلق به نوعی سبک بین‌المللی و ارزش جهانی این آثار، از خصوصیات میراث صنعتی به‌شمار می‌آیند. دلایلی که برشمرده شد، لزوم حفاظت از آثار میراث صنعتی را نمایان می‌سازد (حیدری و همکاران، ۱۳۹۸). عدم توجه به ارزش‌های موجود در معماری صنعتی علاوه بر چالش‌های اقتصادی و اجتماعی، با فقدان زیرساخت‌های لازم جهت هماهنگی با رشد جهانی روبه‌رو شده است.

امروزه پس از گذشت حدود یک قرن از فعالیت اولین کارخانه‌ها و میراثی که از آنها در کشور به‌جای مانده، مرمت و حفاظت از این آثار امر خطیری بوده و هدف اصلی حفاظت از میراث صنعتی، حیات دوباره فرهنگی با تکامل شخصیت معماری، تاریخی، محیطی، بصری و زیبایی‌شناختی است. لذا با شناخت و توجه به ارزش‌های موجود و نهفته در این آثار، حفاظت از معماری میراث صنعتی به‌ویژه کارخانه سیمان به‌عنوان مولد صنعت سیمان در کشور، احساس می‌شود. مقاله حاضر با بازخوانی و واکاوی اسناد و کنوانسیون‌های بین‌المللی و نظریه‌های مرتبط با مفهوم حفاظت میراث صنعتی آغاز شده و سپس با توجه به مطالعات، به تبیین دست‌بندی ارزش‌ها در میراث صنعتی پرداخته و در نهایت، آن را در کارخانه سیمان شهرری بازشناسی می‌کند تا بتواند به‌عنوان مینا و چارچوبی جهت حفظ و احیای این مجموعه ارزشمند قرار بگیرد.

پیشینه پژوهش

نخستین فعالیت‌ها پیرامون بناهای صنعتی و حفظ آنها، از دهه ۱۹۵۰ میلادی آغاز شد. انجمن باستان‌شناسان صنعتی در سال ۱۹۷۳ و هم‌زمان با برگزاری نخستین کنگره بین‌المللی حفاظت میراث صنعتی به مدیریت مؤسسه جورج آیرنبریج انگلستان^۱ تشکیل شد. هم‌زمان با سومین کنگره، کمیته بین‌المللی حفاظت میراث صنعتی^۲ از میراث صنعتی در سال ۱۹۷۸ با هدف شناخت، حفظ و نگهداری این آثار بنیان نهاده شد (تیمورتاش، ۱۳۹۲). اسناد و منشورهای منتشر شده در این حوزه مورد بازخوانی قرار گرفته‌اند. منشور نیژنی تاگیل، به‌عنوان اولین و مهم‌ترین سند میراث صنعتی مصوب سال ۲۰۰۳ در مسکو است و ارزش میراث صنعتی و فعالیت‌های مربوط به نگهداری و حفاظت از آن را تبیین می‌کند. تا به امروز اسناد مرتبط با حفاظت میراث صنعتی شامل؛ منشور نیژنی تاگیل^۳ (۲۰۰۳)، اصول دوبلین^۴ (۲۰۱۱)، توصیه‌نامه تایپه برای میراث صنعتی آسیا^۵ (۲۰۱۲) و تفاهم‌نامه ایکوموس^۶ و میراث صنعتی^۷ (۲۰۱۴) می‌شوند. منشورهای بین‌المللی

جمعی محسوب می‌شود. مقاله فرح‌بخش و حناچی (۱۳۹۴) تحت عنوان "تحلیل تأثیر راه‌آهن به‌عنوان میراث صنعتی در ایران" با اشاره به تعامل بین انسان و زمین، ساختارهای متعلق به صنعت راه‌آهن را به‌عنوان میراث صنعتی، دارای ارزش‌های زیباشناختی، علمی معماری و تکنیک و فنون می‌داند که شایسته حفاظت و حمایت است. همچنین، کتاب "تجهیز مجدد میراث صنعتی" حناچی و تیمورتاش (۱۳۹۶) نیز از مراجع معتبر در این زمینه است. کارخانه‌های چرم خسروی تبریز، اقبال یزد، جوراب‌بافی بریانک، خورشید کرمان، کبریت زنجان و فرودگاه قلعه مرغی نیز از جمله موارد حفاظت در میراث صنعتی ارزش مینا هستند.

روش پژوهش

با توجه به ماهیت و هدف، این پژوهش از نوع کاربردی بوده و نوع رویکرد آن، کیفی است. تحلیل کیفی شامل نظریه‌های زمینه‌ای و تفسیرگرایی است. نظریه‌های زمینه‌ای برای این پژوهش برگزیده می‌شوند؛ چون در زمینه‌های زمینه‌ای، پژوهشگر در پی آن است که فارغ از ارائه‌ها و تصویرها اجازه دهد که شرایط طبیعی محیط، داده‌ها را تبیین کنند. راهبردهای مورد استفاده در این تحقیق، راهبردهای تفسیری تاریخی و راهبرد پیمایشی و استدلال منطقی هستند. از روش تفسیری تاریخی، در مطالعه منابع کتابخانه‌ای و بررسی اسناد و کنوانسیون‌های مربوطه و از اسناد و تصاویر، برای شناخت گذشته کارخانه سیمان شهرری استفاده شده است. از روش پیمایشی، برای شناخت وضع موجود کارخانه سیمان به صورت مشاهده کمک گرفته شده است. در تحلیل داده‌ها روش مورد استفاده، راهبرد استدلال منطقی است. روش گردآوری اطلاعات در این تحقیق، کتابخانه‌ای است.

سیر تحول ارزش در حفاظت میراث فرهنگی با تأکید بر حفاظت ارزش‌های میراث صنعتی

با تغییر و تحول رویکرد حفاظت ارزش مینا در دنیای کلاسیک و مدرن، تعبیری متفاوت از حفاظت در مقیاس تک بنا تا حفاظت در مقیاس کلان و در نتیجه میراث مدرن و صنعتی عنوان شد. پس از منشور ونیز (۱۹۶۴) که برای اولین بار با هدف حفاظت از آثار تاریخی و آشکار ساختن ارزش‌های زیبایی‌شناختی و تاریخی اثر بر پایه احترام به مصالح و اسناد معتبر ارائه شد، از دهه ۸۰ میلادی، با انتشار اولیه بیانیه بورا (۱۹۸۴)، توجه به مباحث ارزشی در بحث حفاظت از آثار تاریخی و محوطه‌ها مورد توجه جدی مجامع بین‌المللی قرار گرفت (خانی، ۱۳۹۵). منشور نیوزلند در

و تأکید نهادهای مرتبط بر حفاظت از مکان فرهنگی یک مکان تاریخی، معیاری جهت دست‌یابی به پروژه‌های موفق حفاظت ارزش مینا هستند.

در حوزه میراث صنعتی در جهان اقدامات بسیاری از جمله؛ چاپ کتب، مقالات و برگزاری همایش‌ها، سمینارها و ایجاد سازمان‌های حامینگر صورت گرفته‌اند. در بین نظریه‌پردازان حوزه میراث صنعتی، استراتون^۸ (۲۰۰۰) در کتاب "حفاظت و بازسازی ساختمان‌های صنعتی"، موفقیت در توسعه میراث صنعتی را بر پایه اصول گسترده حفاظت می‌داند. طبق تحقیقات پژوهشگران میراث صنعتی، مکان‌های گردشگری به واسطه ایجاد حس مکان، سبب ارتقای ارزش‌های یگانگی، ابتکار، اعتبار، پایداری و مشارکت اجتماعی می‌شوند (Gotham, 2005). هو هاردی^۹ (۲۰۰۵) در مقاله‌ای با عنوان "عاشقانه‌های رهاشده"، بر کیفیت‌های تجربی و زیبایی‌شناسی ارزش‌های عصر صنعتی ناشی از معادن، کارخانه‌ها و سایر فضاها صنعتی تأکید کرده و استفاده مجدد از مکان‌های صنعتی رهاشده را اولویت حفاظت از این آثار می‌داند. تیم ادنسون^{۱۰} (۲۰۰۵) در کتاب خود با عنوان "بقایای صنعتی: فضا، زیبایی‌شناسی و جسمانیت"، به مفهوم حفاظت از ارزش‌های میراث صنعتی در فضای شهری می‌پردازد.

برنارد-هنری لوی^{۱۱} (۲۰۰۷) در کتاب "امریکن ورتیگو: سفر به آمریکا در رد پای توکویل"، مکان‌های صنعتی را نمایشگر شعر و مدرنیته همراه با چالشی صنعتی توصیف می‌کند. بارنس^{۱۲} (۲۰۱۰) در تر خود با نام "استفاده مجدد از ساختمان‌ها و پردیس‌های صنعتی" با تأکید بر پتانسیل ذاتی این میراث، حفاظت از آثار صنعتی را در حفاظت از ارزش‌های آن می‌داند. فرس^{۱۳} (۲۰۱۱) در مقاله "گردشگری به‌عنوان ابزاری برای حفاظت از میراث صنعتی"، حفاظت از میراث صنعتی را ابزاری مؤثر جهت حفظ ارزش ملموس یک مکان میراثی به صورت ظاهری عنوان می‌کند. هاموند و مک ماهن^{۱۴}، به معرفی سازوکار ارزشیابی و چگونگی ثبت میراث صنعتی به‌عنوان یک ثروت فرهنگی اشاره می‌نمایند (The industrial heritage association of Ireland national, 2018). تاچل و هداکاک^{۱۵} (۱۹۹۳)، تووید و ساترلند^{۱۶} (۲۰۰۷)، ینگ و چان^{۱۷} (۲۰۱۲)، تحقیقات گسترده‌ای بر روی میراث صنعتی و چگونگی نگهداری از آن انجام داده‌اند (مختاباد و همکاران، ۱۳۹۳).

در مطالعات داخلی، رضائی قهرودی و مهدوی‌نژاد (۱۳۹۸) در مقاله‌ای با عنوان "منظر پسا صنعتی، میراث یا متروکه"، سایت‌های صنعتی را ورای ارزش مکانی و زیرساختاری خود، حامل اطلاعات عظیم و ارزشمند فرهنگی می‌دانند که قابل ارزیابی بوده و حمایت و حفاظت میراث صنعتی به‌عنوان فرهنگ

بازخوانی و واکاوی ارزش‌های میراث صنعتی

بازخوانی و واکاوی محتوایی متون مربوط با اسناد و کنوانسیون‌های مرتبط با حفاظت ارزش مینا در میراث فرهنگی و اسناد، کنوانسیون‌ها و نظریه‌های مرتبط با میراث صنعتی و نیز بررسی نمونه‌های مشابه در جهان این حوزه نشان می‌دهد حفاظت از مکان‌های صنعتی با تأکید بر نقش ارزش در میراث، در اسناد و کنوانسیون‌های متأخر، مورد توجه و تأکید بوده است. بررسی این اسناد و کنوانسیون‌ها نشان می‌دهد تداوم و ایجاد آثار میراث صنعتی به‌عنوان دستاوردهای تاریخی عمیق، بیش از آنکه مبتنی بر سایت‌های موردی باشد، به ارزش جهانی این آثار وابسته است و شیوه زندگی مردم عادی در واقع، بخش مهمی از ارزش‌های فرهنگی و اجتماعی جامعه محسوب می‌شود که در رویکرد حفاظت این آثار، نقش عمده و قابل توجهی دارد. ارزش فنی و علمی آنها، به علت ویژگی‌های ساختاری، مهندسی و در بر داشتن تاریخ تولید است. برخی از این آثار به علت طراحی و معماری سازه‌ای که دارند، از ارزش زیبایی‌شناسانه برخوردار هستند. ارزش تناسبات و عظمت سایت‌های صنعتی، کالبد و اجزای آنها، ماشین‌آلات و کارآیی آنها در منظر صنعتی مذکور در اسناد مکتوب که خود دلیلی بر توجیه اقتصادی حفاظت از مجموعه‌های میراث صنعتی است از یک سو و خطرات و آداب و رسوم که مستندات غیرمکتوب محسوب می‌شوند از سویی دیگر، به‌عنوان ارزش‌های ناملموس میراث صنعتی قابل توجه هستند. نادر بودن این آثار از نظر فرآیندهای صنعتی خاص و نیز تیپولوژی منظر یا سایت، ارزش مضاعفی به آنها بخشیده است که شناخت آن بسیار ضروری بوده و به‌عنوان ارزش ندرت تلقی می‌شود. در این زمینه، نمونه‌های اولیه بسیار ارزشمند هستند.

سال 1993، ارزش‌های اجتماعی در میراث فرهنگی را مورد توجه قرار داد و بیانیه سنت آنتونیو در سال 1996 با تأکید بر مفهوم اصالت، بر حفظ ارزش‌های اجتماعی مکان تأکید کرد. منشور ایکوموس زیمبابوه در سال 2003، داوری درباره ارزش‌های میراث فرهنگی را مرتبط به بستر آثار می‌داند (باندترین و اوئرز، 1396). منشور نیژنی تاگیل (2003) ضمن تأکید بر حفاظت یکپارچه از سایت‌ها و میراث صنعتی، ارزش‌های قدمتی و تاریخی، ارزش‌های اجتماعی و هویتی، ارزش ندرت، ارزش زیبایی‌شناسانه، ارزش فنی و علمی و همچنین ارزش‌های ناملموس را به‌عنوان ارزش‌های میراث مذکور مطرح کرده و اصول دوبلین (2011)، توجه به نقش اسناد و ارزش آنها در شناخت ساختارها، سایت‌ها، مناطق و مناظر و اصالت میراث صنعتی را مورد توجه قرار می‌دهد (خانی، 1395).

توصیه‌نامه تاپیه (2012) برای اولین بار در آسیا و با هدف افزایش توجه کمیته میراث صنعتی به میراث صنعتی آسیا و ارزش‌های آن و شروع استراتژی‌های مناسب جهت حفاظت میراث صنعتی تشکیل شده و مشارکت گروهی، حمایت قانونی و ظرفیت‌سنجی اقتصادی را مد نظر قرار می‌دهد. در تفاهم‌نامه بین ایکوموس و کمیته بین‌المللی حفاظت میراث صنعتی (2014)، کمک به توسعه پایدار از طریق جلوگیری از اتلاف انرژی با تأکید بر ارزش‌های میراث صنعتی و تداوم و استمرار فعالیت آن عنوان می‌شود. از میان اسناد و کنوانسیون‌های مرتبط با حفاظت ارزش مینا، میراث انگلستان (2008) و اصول والتا (2011) با تأکید بر احترام گزاردن به ارزش‌های فرهنگی ملموس و ناملموس در تمام اقدامات در شهرها و منطقه‌های تاریخی مورد توجه قرار گرفته‌اند (فدایی‌نژاد و همکاران، 1397). در ادامه، اسناد منتشرشده در جدول 1 گردآوری شده و بندهای مرتبط با ارزش در حفاظت میراث فرهنگی و میراث صنعتی ذکر شده‌اند.

جدول 1. سیر تحول اسناد و کنوانسیون‌های مرتبط با حفاظت میراث فرهنگی با تأکید بر مؤلفه ارزش

توصیه‌نامه تاپیه	اصول دوبلین	منشور نیژنی تاگیل	بیانیه مکزیکوسیتی	بیانیه سنت آنتونیو	دستورالعمل کلیمنیا، سریلانکا	منشور تورینم بروکسل	بیانیه بوداپست	منشور کیوتو اکوادور
پارچه و مستند نگاری ساختارها، سایت‌ها و منظرهای میراث صنعتی و ارزش آن‌ها	پارچه و مستند نگاری ساختارها، سایت‌ها و منظرهای میراث صنعتی و ارزش آن‌ها	تأکید بر ارزش‌های میراث صنعتی از جمله: ارزش قدمت و تاریخ، ارزش اجتماعی و هویتی، ارزش ندرت، ارزش زیبایی‌شناسانه، ارزش فنی و علمی، ارزش‌های ناملموس	پارچه و مستند نگاری ساختارها، سایت‌ها و منظرهای میراث صنعتی و ارزش آن‌ها	توجه به ارزش‌های تاریخی، مهندسی و علمی، ارزش‌های مرتبط با ارزش‌های اجتماعی، ارزش‌های فنی و علمی، ارزش‌های ناملموس	توجه به ارزش‌های تاریخی، مهندسی و علمی، ارزش‌های مرتبط با ارزش‌های اجتماعی، ارزش‌های فنی و علمی، ارزش‌های ناملموس	توجه به ارزش‌های تاریخی، مهندسی و علمی، ارزش‌های مرتبط با ارزش‌های اجتماعی، ارزش‌های فنی و علمی، ارزش‌های ناملموس	توجه به ارزش‌های تاریخی، مهندسی و علمی، ارزش‌های مرتبط با ارزش‌های اجتماعی، ارزش‌های فنی و علمی، ارزش‌های ناملموس	توجه به ارزش‌های تاریخی، مهندسی و علمی، ارزش‌های مرتبط با ارزش‌های اجتماعی، ارزش‌های فنی و علمی، ارزش‌های ناملموس

(نگارندگان بر اساس اسناد و کنوانسیون‌های بین‌المللی)

چارچوب حفاظت میراث صنعتی با تأکید بر مؤلفه ارزش در این پژوهش قرار گرفته است. فرآیند پیشنهادی این منشور در آخرین نسخه منتشر شده در سال 2013 به همراه منشور دوبلین، دارای مؤلفه‌های اصلی حمایت‌های قانونی، مشارکت گروه‌های اجتماعی، افزایش آگاهی و درک عمومی، مدیریت یکپارچه و تداوم و استمرار فعالیت و ظرفیت‌سنجی اقتصادی است که با تأکید بر مؤلفه‌های مذکور، تبیین و تدقیق حفاظت ارزش مبنای میراث صنعتی مؤثر می‌شود. این تحقیق با مبنا قرار دادن اسناد میراث صنعتی از جمله؛ منشور نیژنی تاگیل، اصول دوبلین، توصیه‌نامه تایپه، تفاهم‌نامه ایکوموس و کمیته میراث صنعتی و همچنین اسناد و کنوانسیون‌های حفاظت ارزش مبنا به‌ویژه اصول والتا و نیز بررسی تجارب جهانی در حفاظت میراث صنعتی و گردآوری ارزش‌ها بر اساس مطالعات انجام‌شده در جدول ۲، به تبیین حفاظت از ارزش‌های کارخانه سیمان می‌پردازد.

میراث صنعتی باید در نظر عموم، بخشی جدایی‌ناپذیر از میراث فرهنگی محسوب شود. با این وجود، حمایت‌های قانونی نیز برای حفظ ماهیت میراث صنعتی باید مورد توجه قرار گیرند (Heritage, 2003). آنچه در ارزش‌های میراث صنعتی حائز اهمیت است، حفظ تعلق خاطر و هویت آن در راستای مشارکت مردمی است. اهمیت میراثی یک مکان صنعتی می‌تواند به دلیل ارزش تاریخی، زیبایی‌شناسی، اجتماعی و تکنیکی و اثرات محسوس و نامحسوس آن باشد. ساختمان‌های صنعت، بیانگر تاریخ گذشته خود هستند و در طول زمان برای مردم معنا پیدا کرده‌اند. بنابراین حفظ سازه‌های صنعتی امری ضروری است؛ چرا که پیوند عمیقی با رابطه میان مردم و تاریخ دارد (Krejczisz, 2012). منشور نیژنی تاگیل به‌عنوان اولین و اصلی‌ترین سندی که در رابطه با حفاظت میراث صنعتی چارچوب مشخصی از ارزش‌ها ارائه نموده، مبنای کلی ارائه

جدول ۲. جدول معیار ارزش‌ها در حفاظت ارزش مبنا

معیار	توضیحات
ارزش زیبایی‌شناسی	مقصود از زیبایی به معنای نسبی آن نیست، بلکه به جنبه فنی و کارشناسانه آن است که در سه مقیاس وسعت، نما و طرح قابل بررسی است. آنچه به‌عنوان زیبایی اثر مد نظر است، خلاقیت در طراحی، نوآوری و عدم تکرار، کارایی و جذاب بودن آن است (تیزدل و همکاران، ۱۳۷۹).
ارزش اصالت	اصالت، جنبه‌ای مهم در ارزیابی ذخایر میراث فرهنگی است. اصالت زمانی به اثر نسبت داده می‌شود که در چهار بُعد؛ طراحی، مصالح به‌کاررفته، مهارت‌ها و کیفیت استقرار، قابل نقد باشد (فیلدن و یوکیلتو، ۱۳۸۶).
ارزش خاص بودن	خاص بودن را باید از نادر بودن (خصیصه اکتسابی) جدا دانست که نه‌فقط در عصر حاضر، بلکه در اعصار بعدی نیز منحصر به فرد خواهد ماند (حناچی و دیگران، ۱۳۹۲).
ارزش اجتماعی	یک مکان به‌عنوان بخشی از یک تغییر اجتماعی مداوم معنا می‌شود و نقش مهمی در ایجاد هویت فرهنگی و اجتماعی دارد (فیلدن و یوکیلتو، ۱۳۸۲).
ارزش ندرت	بر اساس بیانیه روتنبرگ، به آثاری اطلاق می‌شود که از معدود بازمانده‌های سبک یا دوره‌ای تاریخی باشند (ابویی و جعفری، ۱۳۹۴).
ارزش اقتصادی	امروزه چارچوب ارزش اقتصادی اشیا و آثار، فقط محدود به مقدار سود حاصل از آنها نیست. در رابطه با میراث فرهنگی، ارزش اقتصادی را می‌توان به‌عنوان ارزشی به‌شمار آورد که حاصل منبع میراث و یا کنش حفاظت است (فیلدن و یوکیلتو، ۱۳۸۲).
ارزش قدمت	معمّر بودن، به‌خودی‌خود برای آثار ارزش محسوب می‌شود. در واقع، نوعی تعلق ذهنی بین جامعه و اثر ایجاد می‌کند. تاریخی بودن اثر، فارغ از هر چیزی، موجب برانگیختن احترام عمومی، جلب توجه و کنجکاوی بیننده خواهد شد.
ارزش تناسبات و عظمت	عناصر بارز از لحاظ بعد و اندازه و یا تعلق به یک مجموعه بزرگ‌تر، دارای گونه‌های متعددی هستند. حفظ ارزش‌های عناصر کلان، دشوارتر از عناصر میانی و عناصر خرد است؛ چرا که نیازمند منابع مالی سازمان‌یافته‌تر، روند طراحی و اجرایی پرورش‌یافته و ذهنیت آماده و مساعد افرادی است که در این مجموعه‌ها زندگی یا از آنها استفاده می‌کنند (صفامنش و منادی‌زاده، ۱۳۸۲).
ارزش فرهنگی	بناها جوانب متعدد اطلاعاتی را از دوران گذشته فراهم می‌آورند؛ از سبک زندگی تا استفاده از مصالح، صنعت و تکنیک‌های گرفته‌شده در ساخت آنها که شاید در سنت‌های فرهنگی جاری همچنان دارای نقش فعال باشند (فیلدن و یوکیلتو، ۱۳۸۲).
ارزش‌های ناملموس	هر آنچه از لحاظ آموزشی و تربیتی به هویت فرهنگی و حفظ یاد و خاطره مردم و مکان‌های خاص یاری رساند و جامعه امروز را با سنت گذشته پیوند دهد و با تداخل گذشته در زمان حال، معنا و مفهومی به زمان حال ببخشد (The Nizhny Tagil Charter for the Industrial Heritage, 2003).

(نگارندگان بر اساس منابع مطالعه‌شده)

کارخانه سیمان شهرداری

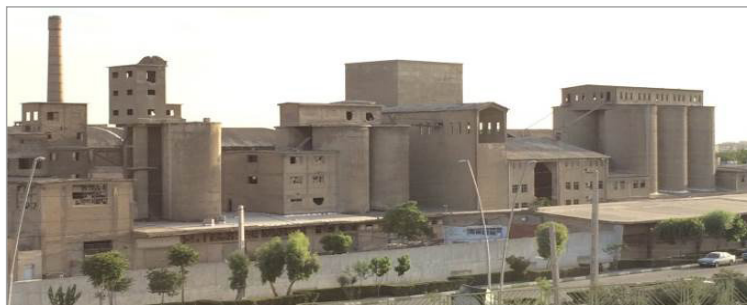
کارخانه سیمان شهرداری، اولین کارخانه سیمان ایران و از اولین‌های صنایع در دوره معاصر است که در زمان پهلوی اول و هم‌زمان با آغاز ساخت‌وسازهای صنعتی در ایران ساخته شده است. این مجموعه، فضایی به وسعت ۸۷۳۵۸ متر مربع است که در محله صفاییه شهرداری امروزی قرار دارد (تصویر ۱). از هنگام تأسیس در سال ۱۳۱۲ تا هنگام تعطیلی آن در سال ۱۳۶۲ شمسی، کارخانه تغییرات زیادی را در ساختمان خویش مشاهده نمود که مهم‌ترین آنها در سال ۱۳۱۶ و ۱۳۳۰ اتفاق افتاد که در هر یک از این دو دوره با افزایش ظرفیت تولید کارخانه‌ها (به ترتیب اضافه شدن کوره ۲۰۰ تنی و ۳۰۰ تنی) همراه بود (کنت، ۱۳۸۵). در اسفند ۱۳۶۲ به دلیل توسعه شهر تهران و شرایط تولید قدیمی و همراه با انتشار آلودگی، به تصمیم مجمع عمومی شرکت سیمان ری، تولید واحدهای کارخانه متوقف و در نهایت در سال ۱۳۶۳ این مجموعه منحل شد (چهرگانی، ۱۳۹۱).

فضای امروزی کارخانه (تصویر ۲) از حیث تنوع، به ۴۱ بخش تقسیم می‌شود. بخش اصلی کارخانه که بر اساس تصاویر و نوع کاربری به دوره پهلوی اول تعلق دارد، حدود ۱۳ بخش

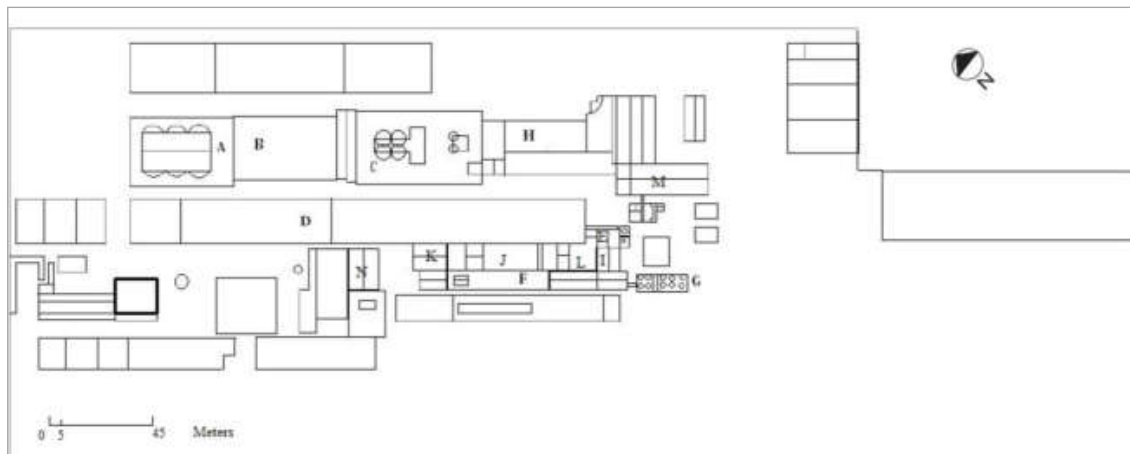
را در بر می‌گیرد که بخش انبار کلینکر^{۱۸}، ساختمان سیلوها، ساختمان برق، ساختمان دیزل ژنراتور و برج خنک‌کن، از جمله فضاهایی با کالبد سالم بوده که تجهیزات موجود در برخی از این ساختمان‌ها در کارخانه موجود هستند. ساختمان‌های الحاقی در دوره‌های بعد نظیر بخش اداری واگذار شده و سایر انبارها به دلیل عدم کاربری مجموعه از بین رفته‌اند.

تبیین مفهوم ارزش در حفاظت کارخانه سیمان شهرداری

بر اساس اسناد و نظریه‌های مرتبط با حفاظت میراث فرهنگی ارزش مینا (جدول ۱)، نظریه‌های مرتبط با آن و اسناد و کنوانسیون‌های مربوط به میراث صنعتی از جمله؛ منشور نیژنی تاگیل به‌عنوان اصلی‌ترین منشور، اصول دوبلین، توصیه‌نامه تایپه، تفاهم‌نامه ایکوموس و نیز بررسی تجارب جهانی این حوزه، ارزش زیبایی‌شناسی، ارزش ندرت، ارزش اقتصادی، ارزش اجتماعی و فرهنگی، ارزش قدمت و ارزش فنی و علمی، به‌عنوان مهم‌ترین ارزش‌های میراث صنعتی معرفی می‌شود و می‌تواند به مثابه راهکار مدیریتی جهت رویکرد حفاظتی نسبت به ارزش‌های پذیرفته‌شده در میراث صنعتی به‌ویژه اولین کارخانه سیمان در ایران لحاظ شود.

تصویر ۱. شکل سمت راست: وضع موجود کارخانه سیمان. شکل سمت چپ: جانمایی کارخانه سیمان بر روی نقشه هوایی (نگارندگان)

تصویر ۲. طرح فضاهای کارخانه سیمان ری؛ A و C: سیلوی سیمان، B: سالن آسیاب سیمان، D: انبار کلینکر، E و I: آسیاب مواد خام کوره ۱۰۰ تنی، F: آسیاب مواد خام کوره ۲۰۰ تنی، G: سیلوی مواد خام کوره ۳۰۰ تنی، H: تعمیرگاه، I: کوره چرخشی، N: مولد الکتریسیته (کنت، ۱۳۸۵)

ارزش زیبایی‌شناسی

بود و نه عملکرد. نوعی هویت غریزی در مصالح و مواد طبیعی وجود دارد (تیزدل و همکاران، ۱۳۷۹: ۱۷-۸)؛ که می‌توان از آن به‌عنوان اصلت نام برد. در واقع، اصلت در ارتباط مستقیم با ارزش‌ها قرار دارد و معیارهای ارزشی را برای داوری در مورد ارزش‌های بیشتر محوطه‌های صنعتی مطرح می‌کند (Stovel, 1995). اصلت زمانی به اثر نسبت داده می‌شود که در چهار بعد؛ طراحی، مصالح به‌کاررفته، مهارت‌ها و کیفیت استقرار، قابل نقد باشد (فیلدن و یوکیلتو، ۱۳۸۶). مواردی که برشمرده شد، دلیلی بر تأیید ارزش زیبایی‌شناسی در این مجموعه هستند.

ارزش ندرت

آثاری که از معدود بازمانده‌های سبک یا دوره‌های تاریخی باشند، دارای ارزش ندرت و منحصربه‌فرد بوده و حائز اهمیت هستند (حناچی و دیگران، ۱۳۹۲). کارخانه سیمان علاوه بر اینکه اولین کارخانه تولید سیمان در ایران است، به جهت فرآیند خط تولید سیمان، سبب ورود تجهیزات و ادواتی است که تا پیش از آن در کشور وجود نداشته و این ادوات در حال حاضر به‌عنوان آثاری ارزشمند در کارخانه موجود هستند. همچنین از منظر ساخت و سازه، جزو اولین و معدود بناهای باقی‌مانده از دوره پهلوی اول است که از حیث بنا سالم بوده و وسعت قابل توجهی دارد (تصویر ۴). لذا ارزش ندرت کارخانه سیمان با تمام تجهیزات و متعلقات موجود در بستر آن از نظر

زیبایی در طراحی معماری، معانی گسترده‌تری دارد که مهم‌ترین آنها، دستیابی به زیبایی عمومی بناها است (حناچی و مهدوی‌نژاد، ۱۳۸۹). این مجموعه به‌عنوان اولین کارخانه سیمان ایران و نمادی از میراث صنعتی دوره پهلوی، زیرمجموعه‌ای از معماری راسیونالیستی^{۱۹}، بنایی ساخته‌شده از بتن با معماری بروتالیستی^{۲۰} و فاقد نماسازی است. ابهت این مجموعه، ناشی از بی‌نظمی و حضور عناصر نمایانگر صنعت در مقیاس‌های بزرگ بوده و همانند بناهای نئوکلاسیک، مدیون وحدت حجم، تقارن و تناسبات نیست (پهلوان‌زاده، ۱۳۹۰). حجم‌های بتنی عظیم با فرم‌های خالص هندسی از قبیل استوانه و مکعب مستطیل که در ترکیبی متضاد با یکدیگر قرار گرفته، اتمسفری با معماری خاص به مجموعه بخشیده‌اند و ساختار بتنی ابنیه از نظر کیفیت و اجرا درخور تحسین است (تصویر ۳). در مجموعه، هیچ‌گونه پیوستگی به چشم نمی‌خورد. کارخانه، مجموعه‌ای از سازه‌ها و ساختمان‌هایی است که با نظمی کاربردی و فارغ از هر گونه انتظام فرمال کنار یکدیگر قرار گرفته‌اند. در این کارخانه، زیبایی‌شناسی نوعی بیان دراماتیک از طریق وفاداری اغراق‌آمیز به فونکسیونالیسم^{۲۱} است (افشارنادری، ۱۳۸۲: ۱۳۵-۱۴۹). کارخانه سیمان شهرری در حالی که ساختاری مستحکم دارد، در عین حال دارای ظرافتی است که نشان از دورانی دارد که فرم هنوز تعیین‌کننده مکان

تصویر ۳. تصویر بالا سمت راست: حجم‌های خالص مانند مکعب و استوانه و بدون هیچ‌گونه تزئینات، اصلت مصالح به‌کاررفته. تصویر میانی: نمای مجموعه ساده و بدون تزئینات ساختمان کارخانه مبین اصلت کیفیت استقرار مجموعه. تصویر چپ: ساختمان دیزل ژنراتور از مهم‌ترین و بارزترین ساختمان‌های مجموعه که در گذشته وظیفه تأمین برق کارخانه را بر عهده داشته است. مبین اصلت طراحی اثر (نگارندگان)

تصویر ۴. نمایی از دستگاه‌ها و تجهیزات اولیه موجود در کارخانه، مبین ارزش ندرت در این مکان است (نگارندگان).

فرآیندهای صنعتی خاص و تیپولوژی منظر یا سایت و نیز از لحاظ تناسبات و عظمت مجموعه با وسعتی حدود ۸۷۳۵۸ متر مربع، قابل تأکید و توجه است.

ارزش اجتماعی و فرهنگی

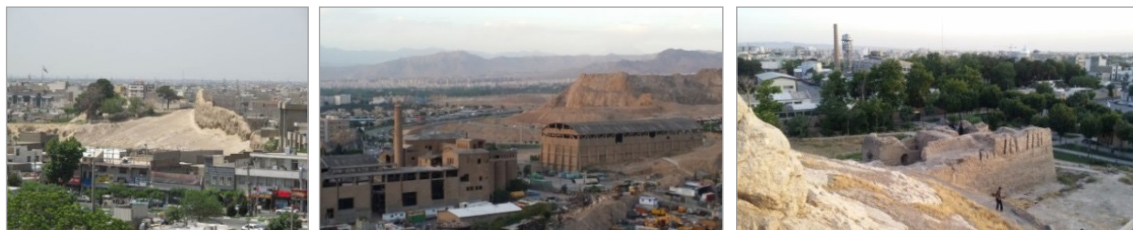
با توجه به قرارگیری مجموعه سیمان ری در بافت تاریخی و قدیمی شهرری، موقعیت سایت در جوار بناهای تاریخی و ارزشمند شهرری، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. جبهه جنوبی این مکان، مشرف به تپه باستانی دژ رشکان و برج تاریخی طغرل بوده و در جبهه جنوب غربی کارخانه، باروی تاریخی شهرری، چشمه‌علی، گورستان تاریخی ابن‌بابویه و بقعه بی‌بی زید واقع است (تصویر ۵). همچنین قرارگیری حرم شاه عبدالعظیم و کاروانسراهای عباسی و قاجاری در جنوب این سایت، نشان از اهمیت معنایی مکان ویژه این مجموعه است. علاوه بر آن، کارخانه سیمان یادآور تداوم خاطرات فرهنگی مردمانی است که زمانی در این فضا کار می‌کردند؛ به‌طوری که بخش عمده‌ای از اشتغال مردم را به خود اختصاص داده است و به‌عنوان بخشی از خاطرات جمعی مردم تهران و نمادی از تداوم و استمرار فعالیت آنها در حافظه تاریخ معاصر شهر، جایگاه ویژه‌ای دارد که با توجه به مستندات غیرمکتوب، مبین ارزش ناملموس در این مجموعه است.

ارزش قدمت

معمّر بودن، به‌خودی‌خود برای آثار ارزش محسوب می‌شود. در واقع، نوعی تعلق ذهنی بین جامعه و اثر ایجاد می‌کند. تاریخی بودن اثر، فارغ از هر چیزی، موجب برانگیختن احترام عمومی، جلب توجه و کنجکاوی بیننده خواهد شد (حناچی، ۱۳۹۲). میراث صنعتی شامل آثاری است که ایجاد و تداوم آنها، دستاوردهای تاریخی عمیقی بر جای گذاشته‌اند. قدمت آنها بیش از آنکه مبتنی بر سایت‌های موردی باشد، به ارزش جهانی این آثار وابسته است (The Nizhny Tagil Charter for the Industrial Heritage, 2003). با توجه به قدمت و تاریخ ساخت کارخانه سیمان، این اثر دارای ارزش قدمت است و به‌عنوان شناسنامه ورود صنعت در کشور حائز اهمیت ویژه‌ای است (تصویر ۶).

ارزش اقتصادی

مجموعه سیمان ری با توجه به عظمت و مساحت خود و نیز موقعیت استراتژیک منحصربه‌فرد خود، یعنی قرارگیری در استخوان‌بندی شهرری، می‌تواند به‌عنوان نقطه قوت اقتصادی در بافت شهری منطقه ۲۰ و در راستای فعالیت گردشگری در نظر گرفته شود. از این‌رو، حفاظت این مجموعه به‌عنوان یکی از عناصر اصلی شهر و بر پایه ظرفیت‌سنجی اقتصادی،

تصویر ۵. تصاویری از چشم‌انداز کارخانه سیمان به میراث فرهنگی هم‌جوار که به سبب قدمت، نشان از اهمیت معنایی مکان و نیز تعلق خاطر مردم است. تصویر به ترتیب از راست: چشم‌انداز کارخانه سیمان به حرم عبدالعظیم و دژ رشکان، چشم‌انداز کارخانه سیمان به کوه بی‌بی شهربانو و چشم‌انداز کارخانه به باروی شهرری (نگارندگان)

تصویر ۶. حجم‌های شاخص این مجموعه که از نظر تکنیک اجرا و فرم معماری بر مجموعه اثرگذار هستند (نگارندگان).

سیمان، سازه و بدنه تلفیق آجر و بتن، تجهیزات گول پیکر کارخانه و محل استقرار تجهیزات و ادوات منحصر به فرد در مجموعه، همگی حاکی از فن و علم به کاررفته و خلاقیت در این مجموعه بوده و نشانگر ارزش فنی و علمی به سبب ویژگی‌های ساختاری، مهندسی و در بر داشتن تاریخ تولید کارخانه هستند (تصویر ۸).

نگرش جهانی به میراث صنعتی با نگاهی به حفاظت از ارزش‌های کارخانه‌های سیمان

با پیشرفت کلیه شئون زندگی بشر و تغییرات سریع در توسعه شهرها و بهره‌برداری از منابع طبیعی، رشد جمعیت، تغییر ساختارهای صنعتی و نوآوری‌ها و تغییر در تکنولوژی تولید و خطرات بسیار دیگر، موجب تخریب و تخلیه‌سازی بسیاری از میراث‌های صنعتی در مناطق شهری و برون شهری شده‌اند. با این وجود، میراث صنعتی و ارزش‌های مادی و معنوی نهفته در آن، بخشی از هویت ملی، محلی و جزئی از تاریخ و بیانگر تلاش و کوشش بی‌دریغ ملت‌ها و امید آنها برای دستیابی به رفاه و پیشرفت در سرزمین خود است. با درک اهمیت ارزش‌های میراث صنعتی در بسیاری از کشورها، راهکارهای متفاوتی در جهت حفاظت و بهره‌برداری از مجموعه‌های صنعتی نظیر کارخانه‌های سیمان تدوین شده که به‌طور کلی در سه دسته قابل شناسایی هستند (فرح‌بخش و حناچی، ۱۳۹۴).

۱. حفاظت و بهره‌برداری از ساختارها و ساختمان‌های موجود در محوطه‌ها و مجموعه‌های میراث صنعتی نظیر؛ شرکت مشاور معماری ریکاردو بقیل^{۲۲}
۲. مدیریت و برنامه‌ریزی طراحی منظر میراث صنعتی؛ بسیاری از محوطه‌های میراث صنعتی دارای ابعاد بزرگ و ارزش بسیار در جهت نگهداری و حفاظت در بافت‌های شهری و مسکونی هستند و به واسطه سطح اشغال وسیع این محوطه‌های خاص، امکان تبدیل به محوطه‌های عمومی و تفریحی را دارند، نظیر؛ کارخانه سیمان آسلند^{۲۳}

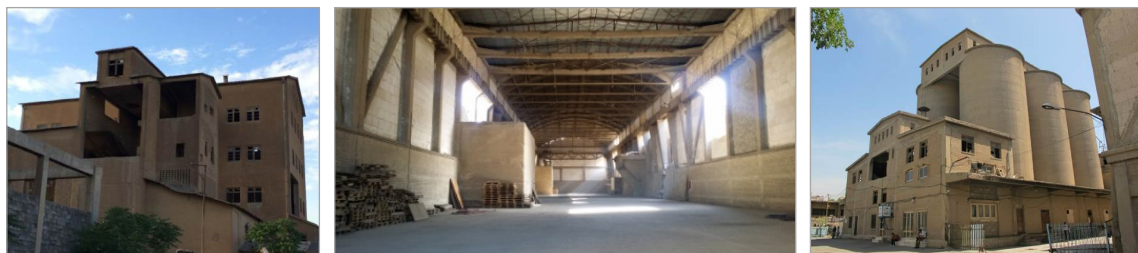
حمایت قانونی و مشارکت گروهی بیش از هر زمان دیگری تسریع‌کننده و سرمایه‌ای برای توسعه مجدد شهری اطلاق می‌شود. از سویی دیگر، تجهیزات موجود در ساختمان‌های اصلی این کارخانه نظیر ژنراتورهای برق زمینس، دستگاه‌های برق و آسیاب ۱۰۰ تنی (تصویر ۷) حفظ شده و در کارخانه موجود هستند. لذا با توجه به ارزش اقتصادی این تجهیزات و امکان ایجاد فرصت گردشگری برای بازدیدکنندگان جهت آشنایی با فرآیند تولید سیمان و استناد بر رویکردهای منشور نیژنی تاگیل نظیر اعطای کاربری مجدد به آثار صنعتی واجد شرایط، کارخانه سیمان نقش مهمی در تحول اقتصادی بافت ناکارآمد منطقه دارد.

ارزش فنی و علمی

فضای کارخانه سیمان بدان صورت که در سال ۱۳۲۰ وجود داشته، از دو بخش اصلی تولید ماده اولیه سیمان (کلینکر) و سپس آسیاب تولید سیمان تشکیل شده است. پیونددهنده بین این دو بخش، انبار کلینکر است که در واقع، محور تقارن در فعالیت‌های فضا بوده است. این تقارن و دو بخشی بودن کارکردی فضاها مطابق ماهیت پیچیده‌ای که مبنای تقسیم دقیق کار بوده، شکل گرفته است. تقسیم کار، یکی از ویژگی‌های شاخص در فرآیند صنعتی شدن است که در یک کارخانه که بر مبنای تولید ماشینی فعالیت می‌کند قطعاً وجود خواهد داشت (Schneider, 1957). گذشته از آن، مهارت و تکنیک ساخت ساختمان‌های کارخانه

تصویر ۷. شکل سمت راست: تجهیزات موجود در کارخانه سیمان که می‌توانند مورد استقبال گردشگران قرار گیرند. شکل سمت چپ: موقعیت قرارگیری کارخانه سیمان در محور گردشگری منطقه ۲۰ (نگارندگان)

تصویر ۸. شکل سمت راست: ساختمان آسیاب سیمان. شکل میانی: ساختمان کلینکر، پیونددهنده ساختمان تولید و ساختمان آسیاب سیمان. شکل سمت چپ: سیلوی سیمان (نگارندگان)

۳. استفاده در راستای توسعه گردشگری در مجموعه میراث صنعتی نظیر؛ موزه هنرهای معاصر سیمان ماسیرالیز^{۲۴} و موزه سیمان کوندا^{۲۵} (جدول ۳)

کارخانه سیمان شهری نه تنها یک بنای بارز از لحاظ معماری و قدمت تاریخی برای شهری است، بلکه نماد هویت و نشان‌دهنده صنعت اصلی شهر تهران نیز به‌شمار می‌آید. از این‌رو، حفظ و احیای کارخانه‌ای به قدمت سیمان در ایران، اقدام مهمی در نگهداشت میراث صنعتی معاصر ما، حفظ هویت آن و انتقال به آیندگان است. حفاظت این مجموعه عظیم با تبیین ارزش‌های موجود در این اثر می‌تواند علاوه

بر ارتقای سطح فرهنگی و اقتصادی بافت اطراف خود، سبب بازگرداندن حیات مجدد و رونق و سرزندگی اجتماعی شود. موقعیت قرارگیری این کارخانه در استخوان‌بندی اصلی شهر و باقی‌مانده آن به‌تنهایی از دوران درخشان صنعت باعث شده است که از آن به‌مثابه یک نشانه شاخص شهری یاد شود؛ از این‌رو، موقعیت استراتژیک این محدوده در شهری و زیرساخت موجود آن، اهمیت پروژه را دوچندان کرده و ویژگی‌های خاص و ارزشمند کارخانه با عظمت و مساحت غالب این کارخانه در محله، به آن کارکرد و رونق اقتصادی فرامنطقه‌ای می‌بخشد و از بعدی دیگر برای شهر معنی می‌یابد.

جدول ۳. بازشناسی بخشی از کارخانه‌های سیمان جهان

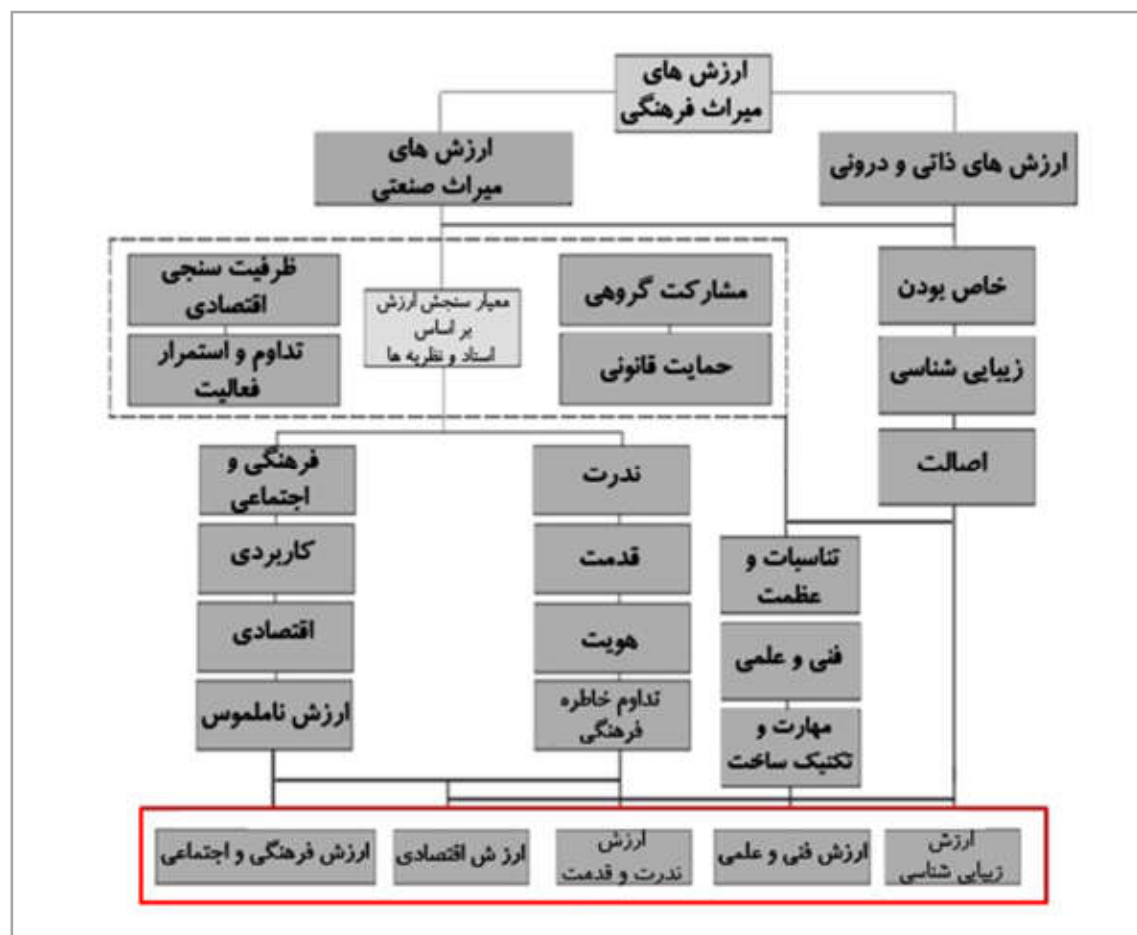
شماره	نام بنا	کاربری فعلی	کشور	تصاویر	توضیحات	مؤلفه ارزش در حفاظت میراث صنعتی
۱	کارخانه سیمان اسپانیا (تأسیس ۱۹۲۸)	دفتر معماری ریکاردو بقیل	اسپانیا	 	تبدیل کارخانه سیمان به شرکت معماری استفاده ترکیبی از حافظه و آینده حفظ برخی از احجام به جهت کارکرد صرفاً تندیس‌گونه	حفاظت از ارزش‌های فرهنگی، اجتماعی (خاطره جمعی) حفظ ارزش‌های فنی و علمی بنا با حفاظت تجهیزات موجود در کارخانه حفظ ارزش ندرت
۲	کارخانه سیمان آسلند	موزه سیمان آسلند	اسپانیا	 	اولین کارخانه تولید سیمان پرتلند در اسپانیا اعطای کاربری جدید به بخش‌های مختلف کارخانه حفظ مسیر راه‌آهن کارخانه جهت بازدید بازدیدکنندگان	حفظ ارزش‌های اجتماعی حفظ ارزش‌های ناملموس حفظ ارزش‌های زیبایی‌شناسی و قدمت با حفظ ساختار پیشین کارخانه و اعمال حداقل تغییرات
۳	کارخانه سیمان کوندا	موزه سیمان	هندوستان	 	احداث موزه سیمان در سال ۱۹۶۷ تأسیس نمایشگاه جهت آشنایی با فرآیند تولید سیمان و تاریخچه کارخانه ایجاد کارگاه‌های آشنایی با مصالح ساختمانی	حفظ ارزش اقتصادی کارخانه حفظ ارزش قدمت کارخانه حفظ ارزش زیبایی‌شناسی کارخانه حفظ ارزش ناملموس کارخانه با تکرار و نگهداری خاطرات جمعی (خانی، ۱۳۹۹)

نگارندگان)

نتیجه‌گیری

مقاله حاضر نخست به بازخوانی اسناد، کنوانسیون‌ها و نظریه‌های مرتبط با حفاظت میراث فرهنگی بر مبنای ارزش پرداخته و سپس جایگاه ارزش را در میراث صنعتی تبیین کرده است. بر مبنای بررسی‌های انجام‌شده و جمع‌بندی مطالعات، چارچوب ارزش‌های کارخانه سیمان جهت حفظ و احیای آن، به‌عنوان دستاورد پژوهش ارائه شده است (تصویر ۹). ارزش به‌عنوان مؤلفه‌ای تأثیرگذار است که جایگاه ویژه‌ای در فرآیند حفاظت میراث فرهنگی به‌ویژه میراث صنعتی دارد که ضرورت شناخت آن در تبیین معیارهایی برای ارزیابی آن در اسناد و نظریه‌های بین‌المللی مورد تأکید ویژه قرار گرفته و حفاظت و احیای میراث صنعتی را میسر می‌سازد.

بر اساس مطالعات انجام‌گرفته، ارزش‌های زیبایی‌شناسی، قدمت و ندرت، اجتماعی و فرهنگی، اقتصادی و علمی و فنی به‌عنوان ارزش‌های کارخانه سیمان معرفی می‌شوند که می‌توانند به مثابه مبنا و چارچوبی جهت حفاظت و احیای این کارخانه قرار بگیرند. لازم به ذکر است نیل به اهداف اصلی حفاظت از ارزش‌های میراث صنعتی بر اساس منشور نیژنی تاگیل به‌عنوان اصلی‌ترین سند و توصیه‌نامه تاپیه، به واسطه مشارکت گروه‌های اجتماعی، حمایت قانونی به همراه افزایش آگاهی عمومی، ظرفیت‌سنجی اقتصادی، تداوم و استمرار در فعالیت میراث صنعتی میسر خواهد بود. دستاورد مقاله حاضر می‌تواند به‌عنوان پایه‌ای برای تحقیقات بعدی در مطالعه معیارهای ارزش در میراث صنعتی و بازشناخت ارزش در سایر نمونه‌های میراث صنعتی در ایران مورد استفاده قرار گیرد تا ضمن آشکار ساختن ابعاد دیگر ارزش‌های میراث صنعتی، راهکار مدیریتی برای رویکرد حفاظتی نسبت به ارزش‌های پذیرفته‌شده در میراث صنعتی در ایران ارائه شود.

تصویر ۹. دیاگرام تبیین مصادیق مهم ارزش‌ها در حفاظت کارخانه سیمان شهری (نگارندگان)

پی‌نوشت

1. England Ironbridge Gorge institute
2. The International Committee for the Conservation of the Industrial Heritage (TICCIH)
۳. منشور نیژنی تاگیل: اولین منشور میراث صنعتی است که در ۷ بند، در مجمع سه‌سالانه کمیته بین‌المللی حفاظت از میراث صنعتی در ۱۷ جولای ۲۰۰۳ در مسکو و شهر نیژنی تاگیل در جهت حفاظت از این آثار تصویب شده است.
۴. اصول دوبلین: در هفدهمین مجمع عمومی ایکوموس در ۲۸ نوامبر ۲۰۱۱، توافق‌نامه‌ای مشترک بین ایکوموس و کمیته بین‌المللی جهت تدوین اصولی برای حفاظت از میراث صنعتی؛ محوطه‌ها، سازه‌ها، مناطق و چشم‌اندازها مصوب شد.
۵. اعلامیه تایپه برای میراث صنعتی در آسیا: اولین مجمع کمیته بین‌المللی در آسیا به جهت حفاظت از میراث صنعتی مورد تهدید آسیا؛ توافق‌نامه‌ای دوجانبه در پانزدهمین مجمع عمومی کمیته بین‌المللی که در تایپه (پایتخت تایوان) برگزار شد.
6. Icomos
۷. تفاهم‌نامه بین ایکوموس و کمیته بین‌المللی حفاظت از میراث صنعتی: در ۱۰ نوامبر ۲۰۱۴، تفاهم‌نامه‌ای جهت تدوین چارچوبی برای همکاری مشترک احزاب در فعالیت‌ها، رویدادها، جلسات و تبادل اطلاعات برنامه‌ریزی و اجرا در راستای حفاظت از میراث صنعتی، به امضا رسید.
8. Stratton
9. Ho Hardi
10. Edensor
11. Bernard-Henri Lévy
12. Barnes
13. Firth
14. Hamond & Mmahean
15. Yiftachel, O. & Hedgcock, D
16. Tweed, C. & Sutherland, M
17. Yung, E. & Chan, E
18. Klincer
19. Rationalism
20. Brutalist Architecture
21. Functionalism
22. Ricardo Bofill
23. Asland cement factory
24. Museu do Cimento da Fábrica Maceira-Liz
25. Kunda Cement Factory

منابع و مأخذ

- ابویی، رضا و جعفری، نسیم (۱۳۹۴). نقد جایگاه بناهای میان‌افزا در محوطه‌های تاریخی از منظر اسناد بین‌المللی. *دانشگاه هنر اصفهان*، ۲۵ (۶۸)، ۱۳۸-۱۱۹.
- افشارنادری، کامران (۱۳۸۲). معماری صنعتی ایران بین دو جنگ جهانی. *ماهنامه معمار*، (۲۵)، ۱۴۹-۱۳۵.
- اسماعیلی، محمد اسماعیل و پوریان، اشکان (۱۳۹۷). درآمدی باستان‌شناسانه بر صنعتی شدن تهران با دگرگونی در ساختارهای فضاهای تولیدی آن در قاجار. *مجله مطالعات باستان‌شناسی*، ۱۰ (۱)، ۲۰-۱.
- باندیرین، فرانچسکو و اوئرز، رون ون (۱۳۹۶). *منظر شهری تاریخی؛ مدیریت میراث در قرن شهری*. ترجمه پویا دولابی، پرستو عشرتی و سمیه فدایی‌نژاد، چاپ اول، تهران: دانشگاه تهران.
- پهلوان‌زاده، لیلیا (۱۳۹۰). *انقلاب صنعتی در ایران. ماهنامه معمار*، (۶۶).
- تیزدل، استیون؛ اک، تنر و هیث، تیم (۱۳۷۹). *محل‌های تاریخی شهری. فصلنامه عمران بهسازی*، (۱)، ۸-۱۷.
- تیمورتاش، سارا (۱۳۹۲). *"تغییر کاربری تطبیقی میراث معماری صنعتی، نمونه موردی کارخانه دخانیات ایران"*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، معماری. دانشگاه تهران.

- چهرگانی، حسین (۱۳۹۱). *هشتاد سال صنعت سیمان*. چاپ اول، تهران: نگارنده دانش.
- حناچی و دیگران (۱۳۹۲). مدیریت ارزش گذاری در بافت‌های تاریخی با استفاده از سیستم اطلاعات جغرافیایی. *فصلنامه شهرهای ایرانی/اسلامی*، (۱۲)، ۳۷-۴۴.
- حناچی، پیروز و تیمورتاش، سارا (۱۳۹۶). *تجهیز مجدد میراث صنعتی*. چاپ اول، تهران: دانشگاه تهران.
- حناچی، پیروز و مهدوی‌نژاد، محمدجواد (۱۳۸۹). *بازآفرینی شهرها میراثی برای آینده*. چاپ اول، تهران: دانشگاه تهران.
- حیدری، شاهین؛ حناچی، پیروز و تیمورتاش، سارا (۱۳۹۸). تغییر کاربری تطبیقی میراث صنعتی، رویکردی بر اساس باز یافت انرژی. *نقش جهان*، ۹ (۱)، ۴۵-۵۳.
- خانی، شانلی (۱۳۹۵). *"حفاظت میراث صنعتی با رویکرد ارزش مبنا/نمونه موردی: کارخانه سیمان شهرری"*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، مرمت و احیای بناهای تاریخی. دانشگاه تهران.
- خانی، شانلی (۱۳۹۹). *بازآفرینی کارخانه‌های سیمان. تازه‌های نو سازی*، سال ششم (۴۳)، ۱-۳۴.
- رضائی قهرودی، صدیقه و مهدوی‌نژاد، محمدجواد (۱۳۹۸). بازخوانی و تطبیق معیارهای ارزش گذاری جهانی برای آثار میراث معماری صنعتی. *مرمت و معماری ایران*، ۹ (۱۷)، ۲۱-۳۸.
- صفامنش، کامران و منادی‌زاده، بهروز (۱۳۸۲). مبانی ارزش گذاری بناها و مجموعه‌های قدیمی. *هفت شهر*، ۱ (۱۲)، ۳۱-۴۵.
- فدایی‌نژاد، سمیه؛ عشرتی، پرستو و حناچی، پیروز (۱۳۹۷). *اصالت و یکپارچگی در حفاظت منظر فرهنگی*. چاپ اول، تهران: سمت.
- فرحبخش، مرتضی و حناچی، پیروز (۱۳۹۴). تحلیل تأثیر راه‌آهن به‌عنوان میراث صنعتی در ایران. *هنرهای زیبا، معماری و شهرسازی*، ۲۰ (۴)، ۳۴-۴۴.
- فیضی، رضا (۱۳۹۱). *"حفاظت از میراث صنعتی ابزاری برای تحقق برنامه‌های بازآفرینی شهرری"*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، مرمت. دانشگاه هنر اصفهان.
- فیلدن، برنارد و یوکیلتو، یوکا (۱۳۸۲). ارزش گذاری به منظور حفاظت. *هفت شهر*، (۱۳-۱۲).
- فیلدن، برنارد و یوکیلتو، یوکا (۱۳۸۶). *راهنمای مدیریت برای محوطه‌های میراث جهانی*. ترجمه پیروز حناچی، چاپ سوم، تهران: دانشگاه تهران.
- کنت، ماندانا (۱۳۸۵). *"موزه تحولات صنعت ساخت‌وساز در ایران"*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، معماری. دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز، دانشکده هنر و معماری.
- مختاباد، سید مصطفی؛ فرصت، مهران و صدیقی، هدیه (۱۳۹۳). تحلیل راهبردی از نقش احیای میراث صنعتی بر سیاست‌های توسعه درون‌زای شهری با رویکرد پایداری اجتماعی (نمونه موردی: کارخانه روغن نباتی شکوفه بابل). *دومین همایش ملی پژوهش‌های کاربردی در عمران، معماری و مدیریت شهری*. تهران: دانشگاه جامع علمی کاربردی.
- واشقانی فراهانی، مجتبی و منصور، الهام (۱۳۹۲). مقدمه‌ای بر معماری صنعتی ایران. *کنفرانس بین‌المللی عمران، معماری و توسعه پایدار شهری*. تبریز: دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز.
- Barnes, C (2010). *"Reuse of Industrial Buildings and Campuses"*. A thesis of Master of Architecture in the School of Architecture and Interior Design. University of Waterloo in fulfillment of the thesis requirement for the degree of Master of Arts.
- Dublin Principles (2011). *Joint ICOMOS-TICCIH Principles for the Conservation of Industrial Heritage Site, Structures, Areas and Landscapes*, Adopted by the 17th ICOMOS General Assembly on 28, November 2011.
- Edensor, T. (2005). *Industrial ruins (Spaces, aesthetics and materiality*. Oxford, New York: Berg.
- Firth, T. (2011). Tourism as a means to industrial heritage conservation: Achilles heel or saving grace? *Journal of Heritage Tourism*, 6 (1), 45-62.
- Gotham, K. (2005). Tourism gentrification: The case of New Orleans' Vieux Carre (French Quarter). *Urban Studies*, 42 (7), 1099-1121.

- Hardy, H. (2005). The Romance of Abandonment: Industrial Parks. *UC Berkeley Places*, 17 (3), 32- 44.
- Krejczisz, C.A. (2012). **The Craft of Conservation** (enhancing New Zealand's industrial heritage through adaptive reuse). Victoria University of Wellington.
- Levy, B.H. (2007). **American Vertigo: Traveling America in the Footsteps of Tocqueville**. New York: Random House.
- Memorandum of Understanding between ICOMOS and TICCIH (2014). A Framework for Collaboration on the Conservation of Industrial Heritage.
- Schneider, E. V. (1957). **Industrial sociology, the social relations of industry and the community**. New York: Mcgraw Hill.
- Stovel, Herb. (1995). Considerations in framing the Authenticity Question for conservation. **Nara conference on Authenticity Tapir publishers**. New York. 393-398.
- Stratton, M. (2000). **Industrial Building Conservation & Regeneration**. New York: Taylor & Francis.
- Taipei Declaration for Asian Industrial Heritage (2012). 15th International Congress of TICCIH in Taiwan. <http://ticcih.org/about/charter/taipei-declaration-for-asian-industrial-heritage/> (Retrieved 20 April 2015).
- The industrial heritage association of Ireland national (2018). TICCIH Bulletin, Number 82, 4th Quarter, 2018.
- The Nizhny Tagil Charter for the Industrial Heritage (2003). The International Committee for the Conservation of the Industrial Heritage (TICCIH). **12th International Congress of TICCIH in Russia**. <http://www.mnactec.cat/Ticcih/pdf/NTagilCharter.pdf> (Retrieved 20 march 2013).
- Tweed, C. & Sutherland, M (2007). Built cultural heritage and sustainable urban developmen. *Landscape and Urban*, 83 (1), 62-69.
- Yiftachel, O. & Hedgcock, D. (1993). Urban social sustainability: The planning of an Australian. *The international journal of urban policy and planning*, 10 (2), 139- 157.
- Yung, E. & Chan, E. (2012). Implementation challenges to the adaptive reuse of heritage building towards the goals of sustainable, low carbon cities. *Habitat International*, 36 (1), 352-361.

Received: 2021/03/14

Accepted: 2021/05/10

Exploration and Analyzing Values in Conservation of Industrial Heritage: A Case Study of the Cement Factory of Shahr-e-Rey

Pirouz Hanachi* Shanli Khani**

Abstract

As cultural heritage, industrial buildings are prone to various changes and transformations to the extent that they are practically susceptible to complete destruction. Accordingly, such spaces which should be considered lively places have unfortunately turned into the symbols of urban disorder. Furthermore, an industrial heritage covers social, economic, and cultural values. Therefore, dealing with them has its specific significance which makes it necessary to take a particular approach for dealing with each of them regarding their specific condition and values. As the first cement factory in Iran, Shahr-e Rey cement factory is not only a valuable construction in terms of its architecture and antiquity, but it is also a symbol of valuable transformation emerging in Pahlavi I architecture. Besides, considering it as an industrial building adds even more significant value to this structure. In the past couple of years, because the factory has been shut down and it does not have an industrial use any more, the factory has been forgotten and has been transformed into a deserted location. As such, this paper adopted qualitative research methods as a basis for data collection and analysis, which primarily involved the use of content analysis along with field observations and interviews with stakeholders and indigenous residents. By reviewing and analyzing international conventions and documents, and expert opinions, the present study, therefore, strived to find out how to conserve the value of the industrial heritage. The necessity of transmitting working and activity morale as well as the industrial style belonging to the cement factory of Shahr-e-Rey increases the importance of maintaining the building. Thus, injecting dynamism, liveliness and vigor into the mentioned construction and preserving its character simultaneously is possible through an emphasis on conservation of particular values and adaptive reuse of the cement factory.

2

Keywords: Industrial heritage, Preservation of base value, industrial heritage preservation, Iranian industrial architecture, Shahr-e Rey cemetery factory

* Professor, Department of Architectural and Urban Heritage Conservation, School of Architecture, College of Fine Arts, University of Tehran. pirouzhanachi@ut.ac.ir

** M.Sc. in Conservation of Architectural Heritage, Department of Architectural and Urban Heritage Conservation School of Architecture, College of Fine Arts, Tehran University. Sh.khani@ut.ac.ir